

УДК 930+235. 3(477)

М. Петрович,
старший викладач Українського католицького університету

ОБРАЗ СВЯТОСТІ КИЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПРАЦЯХ ПЕРШИХ УНІЙНИХ ІСТОРИКІВ: НА ПРИКЛАДІ SPECIMEN ECCLESIAE RUTHENICAE ІГНАТІЯ КУЛЬЧИНСЬКОГО ЧСВВ

У статті аналізується твір василіанського історика Ігнатія Кульчинського, який представляє історію Київської митрополії як помісної церкви крізь призму її святих – від початків до сучасних унійних митрополитів. Доказом християнської зрілості Київської церкви є її численні святі різних століть, її сопричастя з Римською церквою, а також устави князів, які регулювали суспільне життя згідно з християнськими ідеалами.

Ключові слова: святі Київської церкви, Київська унійна митрополія, василіанська церковна історіографія, княжі устави.

Образ святости Киевской церкви в трудах первых униатских историков: на примере Specimen Ecclesiae Ruthenicae василианина Игнатия Кульчинского

В статье анализируется сочинение василианского историка Игнатия Кульчинского, который рассматривает историю Киевской митрополии как поместной церкви сквозь призму ее святых – от древнейших времен до современных автору униатских митрополитов. Доказательством христианской зрелости Киевской церкви являются ее многочисленные святые разных эпох, ее сопричастие с Римской церковью, а также княжеские устави, которые регулировали общественную жизнь согласно христианским идеалам.

Ключевые слова: святые Киевской церкви, Киевская униатская митрополія, василианская церковная історіографія, княжеские устави.

Image of Sanctity of the Kyivan Church in the Works of the First Uniate Historians: An Example of Ignatij Kulchynsky

The article analyzes the work of the Basilian historian Ignatius Kulczynski, who presents the history of the Kyivan metropolitanate as a local Church, through the prism of its saints – from the beginnings to the contemporary metropolitans. The proof of Christian maturity of the Kyivan Church are her numerous saints of various epochs, her ecclesial

communion with Rome, as well as the legislation of civil authorities (princes of Rus') which regulated social life according to Christian ideals.

Keywords: Kyivan saints, Kyivan Uniate Church, Basilian Church historiography, Rus' nomocanonical legislation.

Цікавим та оригінальним прикладом мислення про Київську церкву¹ (Ecclesia Ruthenica) в унійних колах XVIII ст. є василіянин Ігнатій Кульчинський. Його вклад у формування концепції Київської церкви стосується одного з фундаментальних духовних аспектів церкви, а саме її святих. У своїй історії Київської церкви він пропонує навіть через півтора століття після Берестейської унії розглядати руських святих як спільну спадщину на той час уже поділеної Київської митрополії, а отже – як чинник, що сприяє її об'єднанню, а не як аргумент на користь розділення.

Ігнатій Кульчинський (1694–1747 рр.) здобув шестирічну богословську освіту в Колегії поширення віри (*Propaganda Fidei*) в Римі. Викладав філософію та богослов'я в Полоцьку, брав участь у Замоїському Синоді 1720 р. В 1729–1735 рр. був генеральним прокуратором Василіянського чину в Римі, і в той час опублікував італійською мовою деякі твори, зокрема, про Жировицьку Богородицю й про святого Йосафата. Найважливішим його твором була агіографічна історія Руської церкви під назвою *Specimen Ecclesiae Ruthenicae* (1733) і додаток – *Appendix* – до неї (1734). Цей твір тричі передруковувався: у 1759 р. василіянами в Почаєві; у 1859 р. в Парижі (старанням єзуїта Йоана Мартинова, який вказав на деякі історичні неточності, але хвалив автора як агіографа), нарешті, в 1970 р. в Англії вийшов репринт паризького видання [8]. Крім того Кульчинському належить посмертна агіографічна публікація про життя святих монахів – *Василіянський місяцеслов* (Вільно, 1771) [9, с. XV–XVII].

***Specimen* Ігнатія Кульчинського**

Праця Кульчинського має два головні виміри: апологетичний і агіографічний. Титул книги – “Образ Руської Церкви, завжди з'єднаної зі Святим Римським Апостольським Престолом, від початку прийняття віри і й до наших днів в особі її глав, тобто первоєрархів Русі” – говорить насамперед про апологетичну ціль твору. Він має бути “доказом” (перше значення *Specimen*) того, що Руська церква (тобто Київська митрополія), прийняла від греків правильну віру ще тоді, коли вони були

¹ У статті автор говорить про Київську митрополію як про повноцінну еклезиальну одиницю (не як про одну з митрополій Візантійської або й Римської Церкви) і тому вживає термін “Церква” (Ecclesia). “Ruthenica” – звична латинська назва для означення Русі загалом, а особливо її південної (Київської) частини.

в єдності з Римом. Кульчинський підтверджує свій аргумент тим, що всі чотири етапи християнізації Русі (за апостола Андрія, за Кирила й Методія, за княгині Ольги й за князя Володимира) відбулися перед церковною схизмою 1054 р. Цю свою віру Руська церква зберегла до початку XVI ст., а Берестейська унія стала відновленням недавно втраченої єдності з Римом.

Автор не претендує на оригінальність поглядів і покликається на тогочасних визначних католицьких істориків із слов'ян: Яна Кулешу, Яна Квятковича, Адальберта Кояловича й Миколая Ціховського, на яких покликалися також перші болландисти Готфрід Геншен (Godfriedus Henschenius, SJ) і Даніель Папebroхій (Daniel Papebrochius, SJ), що в II пол. XVII ст. почали в своїй монументальній серії *Acta sanctorum* [3] публікувати життя руських святих¹. Така оцінка ортодоксальності початків християнства на Русі була свідомим корективом поширеного перед тим погляду (його поділяв, наприклад, впливовий єзуїт Антоній Поссевіно [13]), згідно з яким Русь від самого початку прийняла від греків еретичну віру, а отже з самого початку була в схизмі з Римом.

Хоч апологетична тема наголошена в самій назві, її можна вважати похідною. У вступі до першого тому Кульчинський виразно покликається на заклик болландистів, який повторювався в багатьох томах *Acta Sanctorum*, щоб руські історики подали достовірні відомості про своїх святих [12, с. III]. Свого часу василіанський протоархимандрит о. Полікарп Огілевич дав коротку й негативну відповідь на питання стосовно руських святих: “оскільки руські католики [тобто уніїти] в Литві не мали засобів друкувати власні книги, вони використовували схизматичні синаксарі, але були уважні, щоб не поминати святих, яких не було у грецькому місяцеслові [тобто слов'янських], щоб не поминати схизматиків замість святих” [12, с. III]. Кульчинський у своєму творі хоче докладно відповісти на заклик болландистів і розгорнути повний агіографічний “образ” (друге значення латинського *Specimen*) Руської церкви.

Структура твору

Такому агіографічному пріоритетові відповідає й план праці: з трьох розділів першого тому перший – це серія описів, різних щодо обсягу й поданих за календарним порядком; усього в цьому розділі 56 поминань (63 святи), яких автор називає (за Папebroхієм) “sancti Ruthenis prorgii” (святи, властиві русинам, тобто Руській церкві). Фактично, все це поминання, яких немає в грецькому календарі. Кульчинський повідомляє читача, що за головне джерело для цього списку були дві львівські

¹ Автором першого життя руського святого в *Acta Sanctorum* був саме Готфрід Геншен [6].

літургійні книги: *Антологіон* 1643 р.¹ і *Часослов*, або *Устав* 1679 р.² Обидві ці книги були надруковані Ставропігійським братством в часі, коли Львівська єпархія (і братство) ще не приєдналися були до Унії. Це пояснює великий контраст у числі святих між списком Кульчинського і іншими унійними списками того часу (напр., *Службеник* митр. Жоховського 1692 р. подає тільки Йосафата Полоцького). Джерелами для агіографічно-біографічного матеріалу про цих святих були головню синаксари з *Антологіону*, але Кульчинський також черпав з *Печерського Патерика* і навіть з *Acta Sanctorum* болландистів. Кульчинський не використовував 12-томні *Життя святих* Димитрія Туптала, митрополита Ростовського. Можливо, на той час цей твір був недоступний Кульчинському в Римі. В кількох випадках, коли автор не мав біографічних даних про якогось святого, він подавав принаймні переклад тропаря й кондака з літургійних книг або обмежувався простою згадкою.

У другому розділі, також агіографічного змісту, Кульчинський коментує головний твір Папebroхія про слов'янських святих в *Acta Sanctorum*, а саме *Ephemerides* тобто “Календарі греків та московитів”, особливо ті частини, де видатний болландист грубо помилявся у багатьох своїх здогадах про руських святих чи то через незнання мови, чи то через брак інформації.³ З тону Кульчинського зрозуміло, що його наміром було не дискредитувати твір Папebroхія, а поправити його й доповнити з тим, щоб додати переконливості тим прихильним твердженням про Руську церкву та її святих, які подає Папebroхій.

Третій розділ – список 54-х “Архієпископів Київських та Митропо-

¹ Львівське Успенське братство надрукувало п'ять видань Антологіону: 1632, 1638, 1643, 1651 і 1694 рр. Слов'янські святці останніх чотирьох видань фактично ідентичні. Це представляє сильне свідчення ідентичності й одності поняття про слов'янських святих у західних єпархіях Київської православної митрополії. З другого боку в Євангеліях і Апостолах, і навіть службениках того ж братства, слов'янські святі менш численні. Тільки святці часослова (напр., 1642 р.), також містять численних слов'янських святих, хоч не завжди ті самі, що в антологіонах.

² Каталог стародруків України Я. Запасака й Я. Ісаевича не подає такого Львівського видання. Під 1679 роком є два часослови (Київ і Новгород-Сіверський) і два “часослови з календарем” (Київ та Унів). Найближче подібне видання є Устав молитвенний з 1670 року, якого мені не вдалось перевірити, оскільки три відомі примірники є в Росії й Швеції [1, с. 94, 84 (каталожні номери 573, 576, 574, 575, 474)].

³ “Мені смішно стало, – пише Кульчинський. – коли я читав найменування Gambriatus, яке Папebroхій приписав [апостолові Юді Тадеєві]: на іконі я читаю Юда, Господа брат” [8, с. 84]. При нагоді інформує читача, що русини, “коли пишуть грецьку букву Г (G), читають її як латинське Н; грецьке В – як латинське V, а ТН (theta) – як FT (Timoftey)”.

литів Всієї Русі” (від першого – Михаїла – до сучасного Атанасія Шептицького), про яких автор подає короткі історичні відомості. Можна уважати, що весь цей список митрополитів служить апологетичним доказом єдності Київської єпархії з Римом, а отже й легітимності її святих. В кінці автор подає церковно-юрисдикційну інформацію про дев’ять єпископств, які на той час становили Київську митрополію¹.

Хоч список стосується київських митрополитів (а тому після поділу митрополії 1458 р. автор продовжує тільки київську митрополічну лінію), Кульчинський вкраплює в нього відомості й про московських первоєрархів². Наприклад, розповідаючи про митр. Рутського, він згадує, що саме йому слід дякувати за приєднання до унії московського патріарха грека Ігнатія, який помер у Вільні як святий. За Кульчинським, коли московські війська зайняли Вільно в 1655 р., вони забрали нетлінні (*integra, candida et tractabilia*) останки митрополита Рутського і патріарха Ігнатія в Московію [8, с. 131]. Так само й говорячи про митр. Гавриїла Коленду, Кульчинський згадує про московського патріарха Никона, який, зневаживши зображення св. Йосафата, захворів, а коли по-

¹ “1. Митрополит займає перше місце; його архієпархія простягається від границь Підляшшя аж до Білої Русі, включає цілу Литву, в якій разом із латинянами живуть багато русинів; усі вони уняти крім жителів Вільна, Мінська і деяких міст, у яких схизматики мають свої церкви. Однак Престол Київський займає антимитрополит-схизматик, і тільки в частині київського платинату, який належить до польського королівства, наш Примаєс має деякі унійні церкви. Колись митрополит також очолював Галицьку єпархію, але останнім часом її посідає єпископ Львівський. 2. Архієпископ полоцький втішається першою почесною після Примаєса, але не без спору про першенство із Прототронієм і Екзархом Русі. Пастирська юрисдикція архієпископа Полоцького, що є також єпископом Вітебським, Мстиславським, Оршанським і Могилівським, простягається майже на всю Білу Русь і на Полоцький, Вітебський і Мстиславський палатинати, включаючи й Оршанські та Могилівські околиці. Але Могилівську єпархію віднедавна обіймає єпископ-схизматик. 3. Єпископ Володимирський і Брестський, він же Прототроній Київської митрополії, тобто перший помічник митрополічного престолу, єпархія якого включає частини палатинатів Волинського, Берестейського і Підляського” [8, с.139]. “4. Єпископ Луцький та Острозький і Екзарх Русі, єпархія якого включає більшу частину Волині. 5. Єпископ Львівський, Галицький та Кам’янецький, єпархія якого відзначається серед інших великою кількістю парафіяльних храмів та монастирів і охоплює Червону Русь та Поділля. 6. Архієпископ Смоленський, престол якого зайнятий віднедавна схизматиками, оскільки місто Смоленськ із всією провінцією є під правлінням московитів”.

² Єпископ Холмський та Белзький, який простягає свою юрисдикцію на Холмську землю, Белзький платинат і частину Підляшся. 8. Єпископ Перемиський, пастирській опіці якого підлягають городи Перемишль, Самбір, Сянок, Ярославль та численні інші міста Покуття. 9. Єпископ Пінський та Турівський, який виконує свою юрисдикцію над Поліссям” [8, с.140].

просив св. Йосафата про молитву, був зцілений, і зазначає, що це чудо, засвідчене під присягою двома свідками, було внесене в офіційний перелік чудес св. Йосафата [8, с. 134]. Після свого зцілення патріарх Никон “внутрішньо визнав святу Унію” і, коли московські єпископи хотіли його засудити, апелював до папи [8, с. 134–135].

Описуючи поділ Київської митрополії 1458 р., Кульчинський підкреслює, що митрополити київські (“в Нижній Русі”) є спадкоємцями первісного київського архієпископства. Сам поділ митрополії Пієм II пояснюється як відповідь папи на апеляцію митр. Григорія Цамблака, викликану тим, що “антимитрополит” у Москві почав захоплювати землі Київського архієпископства. Отож папа “лишив верхню Русь, тобто Московію, Йоні, сину погибелі [за висловом папи], а нижню, тобто підлеглу Польському королівству, приписав Григорієві й його наступникам – київським митрополитам” [8, с. 123].

Другий том твору, надрукований у 1734 р. як *Додаток (Appendix)* до попереднього, подає різний літургійний, історичний та канонічний матеріал, що разом представляє образ Русі як народу з багатою та зрілою християнською культурою. Тут подані в латинському перекладі повні літургійні служби св. Володимирові й свв. Борисові та Глібові (з *Антологіону* 1643), а також синаксарі ап. Андрея і св. мучениці Параскевії Іконійської. Подані також церковні устави Володимира Великого, Ярослава Мудрого, московського князя Василя Дмитровича й уривки з постанов синодів – Київського (за митр. Кирила III), Новгородського (про засудження й скинення митр. Фотія 1415 р.) та Кобринського 1626 р. (за митр. Йосифа IV Веляміна Рутського), підтвердженого в 1629 р. папою Урбаном VIII.

Крім того, Кульчинський подає сучасний агіографічний матеріал про св. Йосафата: проповідь студента Грецької колегії в Римі Томи Ксенісепула перед римською Колегією єзуїтів (12 вересня 1624 р.) , а також листування між руською єрархією, Римом (папою Урбаном VII та Конгрегацією Пропаганди) і Варшавою (королем Сигізмундом III) про мученицьку смерть й процес прославлення архієп. Йосафата (10 листів з 1623–1624 рр.) .

Світська й церковна історія

Об’ємна частина *Додатку* – це анотовані списки “Великих князів руських, тобто московських” [8, с. 261–297] та “Митрополитів всієї Русі” [8, с. 299–304]. Список великих князів Кульчицький подає як коментар-відповідь на список руських князів, поданий у недавно публікованому творі *Echo fidei* домініканця Бернарда Рібери [5], який спирався на твори “петербурзького професора Гроція”. “Розглянувши ці списки, – пише Кульчинський, – і зауваживши, що їм бракує деяких поправок

і пояснень, я подумав, що зроблю гарну прислугу читачеві, якщо до цього мого Додатку до *Specimen Eccl. Ruthenicae* додам, немовби почепивши дорогоцінні перли, невелике дослідження” [8, с. 260]. Вражає, що на відміну від загального киевоцентричного погляду на церковну історію, характерного для праці Кульчинського, цей огляд світської історії виразно москвоцентричний і позначений багатьма історичними неточностями. Причиною такої розбіжності може бути те, що огляд світської історії є насамперед коментарем на працю Рібери. Тільки зіставлення “Додатку” з цією працею дасть змогу визначити, на кому лежить відповідальність за згадані історичні неточності.

Кульчинський починає світську історію русичів від найдавніших часів, використавши свідчення різних давніх істориків про сарматів, яких він ідентифікує із скитами. Пізнішу назву “слов’яни” він виводить від “слава” (*gloria*), пояснюючи, що слов’яни відзначалися великою військовою потугою. Назву “московити” (*Moscheni* або *Mosci*) Кульчинський вважає чи не найдавнішою, ідентифікуючи її із старозавітним Мосохом (Мешехом), сином Яфета (пор. Бт. 10: 2 і 1 Хрон. 1: 5), нащадки якого помандрували через Каппадокію та Вірменію і оселилися за Карпатами й над Чорним Морем [8, с. 262]. За Кульчинським, про цю старовинну назву нагадує назва заснованого Мосоховими нащадками міста й тамтешньої ріки – Москва. Відповідно, коли Кульчинський говорить про Юрія Долгорукого, він не погоджується із твердженням Рібери про те, що саме Долгорукий збудував город Москву: “Думаю, що він [не збудував, а] тільки відновив і поширив: бо місцеві автори вважають, що Москва існувала від незапам’ятного часу” [8, с. 277]. У зв’язку з цим Йоан Мартинов у паризькому виданні зауважує, що Рібера мав рацію: Москва була заснована 1147 року [8, с. 312].

Московському князю Данилові, третьому синові Олександра Невського, “якого русичі з Києва, Чернігова й Галича запрошували на владарювання”, Кульчинський приписує листування з папою Олександром III і прийняття від нього корони в Києві 1254 р. [8, с. 282]. Цього Мартинов не спростовує.

В огляді правління володимирських та московських князів не видно політичного антагонізму ні з перспективи київської, ні з литовської: говорячи про Андрія Боголюбського (ім’я якого він тлумачить як “любитель Бога”), Кульчинський не згадує про знищення ним Києва в 1169 р., а зазначає тільки, що той присвоїв собі титул “Великий князь Руський” і що на подяку за Божу допомогу в перемозі над поганами постановив 1 серпня велично відзначати свято Винесення Чесного Хреста [8, с. 278].

Говорячи про Василя Івановича, який присвоїв собі титул царя Московського і всієї Русі, Кульчинський зауважує, що правильно було б пере-

кладати слово “цар” не як “кесар” (*Caesar*), а як “король” (*Rex*), обґрунтовуючи це твердження євангельським текстом: “Не маємо царя, тільки кесаря” (Ів. 19:15) [8, с. 287]. Говорячи про Івана Грозного, він не забуває підкреслити, що той просив посередництва папи Григорія XIII для укладення перемир’я з польським королем Стефаном Баторієм [8, с. 287].

У розповіді про Олексія Михайловича є згадка про Україну: заручившись допомогою Хмельницького та козаків, цар відібрав у поляків Україну й Білорусь, а відтак вимагав вигнати з Польщі всіх уніятів. Здобувши Литву, цар вигнав з Вільна унійного митрополита [8, с. 293–294].

Про Олексієвого сина Федора Кульчинський каже, що є підозра, що його отруїли, і що той був дуже схильний до унії з Римом [8, с. 294]. Говорячи про Петра I, автор наголошує на його державних та культурних здобутках, зазначаючи, втім, що “ніхто не без плями”, і зауважуючи, що Петро I “у церковних справах хотів мати найвищу владу” [8, с. 296].

Остання частина другого тому праці Кульчинського – це додаткові “Анотації до Митрополитів всієї Русі”. Тут Кульчинський також вносить короткі корективи у хронологію Рібери (який іде вслід за Гроцієм). Свій список він – як сам зазначає – основує на хронології митрополитів, публікованій у “Печерському Патерику” Сильвестра Косова, який, у свою чергу, каже, що виписав її “з автентичних диптихів Київської Церкви” [8, с. 299]. Щодо київського митрополита св. Петра автор уточнює, що до Москви той переніс не митрополичий престол, а тільки свою резиденцію [8, с. 300].

Більше уточнень автор подає щодо митр. Фотія: Кульчинський згоден, що після свого засудження Фотій подався до Москви й там “правив якоюсь Церквою” до смерті, але не згоден, що Фотій був митрополитом Московським, “бо вся Московія з її єпископами були в послузі митрополитові Київському аж до [митрополита] Ісидора” [8, с. 300–301]. Відкинення московитами того ж таки митр. Ісидора Кульчинський називає початком схизми в Московській церкві й твердить, що до цього московитів намовив противник Флорентійської унії Марко Ефеський. Він також детально оповідає про митр. Йону, за якого була утворена окрема Московська митрополія і якого суворо засуджував папа Пій II у 1458 р.

Якщо в династичних списках руських князів та володарів і оглядах їх політичної діяльності спостерігається, як уже зауважено, чітка москвоцентрична лінія, то в митрополичих списках Кульчинський виразніше обстоює прерогативи Києва – правда, не в територіальному значенні, а як престолу, що зберігав і обороняв свою єдність з Римом. Московська ж митрополія, відкинувши проголошену київським митрополитом Флорентійську унію, запечатала свій вибір відділенням від київської митрополії. Кульчинський закінчує третю частину першого тому побажанням:

“Щоб до Нижньої Русі приєдналася [її] розлогіша й відоміша частина, тобто Верхня Русь (*Utinam Russiae inferiori sua pars amplior et notabilior; Russia nempe superior, uniatur*), щоб було одно стадо і один верховний пастир, Римський архієрей” [8, с. 141].

Агіографічний образ Руської церкви

Агіографічний образ Руської церкви, що його малює Ігнатій Кульчицький, різноманітний і врівноважений. Найбільша група святих Київської церкви – це 19 монахів Києво-Печерської *Лаври*: крім Антонія й Теодосія, тут є Агапіт-лікар, Аліпій-іконописець, Атанасій-затворник, Варлаам, ігумен Святодимитрівського монастиря, Дам’ян і Матей, Еразм-чорноризець, Євстратій, Євтимій Суздальський, Іван Многостраждальний, Лаврентій, Мойсей Угорець, Микола Святоша, Никон, Прохор, Спиридон, Теодор і Василь.

Інші святі, пряма пов’язані з *Києвом*, це митрополити Петро, Алексій, Кипріян та Йона¹, князі Борис і Гліб, Ольга й Володимир. Приналежні до *Київської митрополії* (у її межах після 1458 р.) також і святі чернігівські (Михаїл і Теодор), литовські (Антоній, Іван та Євстатій), полоцькі (Євфросинія, Йосафат, Параскева) і смоленські (Авраам, Меркурій і Теодор із синами Давидом і Константином).

Є також руські святі з території, що після 1458 р. підлягала московській митрополії, але всі вони належали до *київської митрополії перед її поділом*: Варлаам Новгородський (Хутинський), Димитрій Прилуцький, Діонісій Суздальський, Микита-Стовпник Переяславський (Заліський), Савватій Соловецький, Сергій та Никон Радонезькі, Стефан Пермський і ростовські святі Ісає та Леонтій. Тільки двоє святих із списків Кульчинського – Ісидор Юродивий Ростовський (1474 р.) та Макарій Калазинський (1483 р.) – жили після поділу митрополії, але Кульчинський

¹ У Антології під 30 березня поміщено спомин (без служби) “Преставленіє іже во святих отца нашего Иони, митрополита Киевскаго, и всеа Россіи чудотворца”; правдоподібно, цей спомин – як велика частина руських споминів у Антології – був запозичений з Московського уставу 1610 р. Кульчинський у своєму головному переліку руських святих під 30 березня подає “Св. Йону Глезну, митрополита Русі” [8, с. 14], тобто ідентифікує його з пізнішим митр. Йоною (1489-1494) й не допускаючи, щоб це міг бути митр. Йона II (1503-1507), “схизматик” [8, с. 126] московського походження [8, с. 144], який намагався запровадити схизму в Київській митрополії [8, с. 126]. В цьому Кульчинський ішов за підказкою Папєброхія [11, с. 577] і, можливо, Яна Алоїзія Кулеші (Ioannes Aloysius Kulesza, Fides orthodoxa. — Вільно, 1704). Кульчинський і не припускав, що на ділі в цьому спомині йдеться саме про того митр. Йону (1448-1461), який, бувши поставлений князем на місце прогнанного митр. Ісидора, фактично утвердив автокефалію московської митрополії, хоча й до смерті носив титул “Київського”. На цю помилку Кульчинського вже вказав Й. Мартинов [8, с. 306 і 310], а пізніше й патр. Йосиф Сліпий [2, с. 82].

цього не знав, бо в використаних ним джерелах про них не було ніякої інформації, окрім спомину.

Інші слав'янські святі – болгарські Іларіон Могленський, Іван Рильський та Параскева Тарновська і сербські Арсеній, Сава й Симеон. До них треба додати також Кирила та Методія. Кульчинський не розділяє цих святих за походженням, а всіх їх називає “святі, властиві русинам”.

Такий образ святості показує, що Київська церква, мов та родюча нива, принесла впродовж віків рясний євангельський плід у вигляді своїх численних святих і що раділа плідності сусідніх слов'янських народів, шануючи їх святих. Крім того цей образ, намальований унійним церковним істориком, показує, що як унійна так і неунійна Київська церква можуть однаково вшановувати свою євангельську плідність і на цій спільній спадщині святих будувати шлях до подолання того поділу, що зайшов між ними.

Легітимність святих Ігнатія Кульчинського

Ігнатій Кульчинський не пояснює і не аргументує свій вибір святих: він просто йде слідом за списками, поданими в двох його найголовніших джерелах (львівському *Антологіоні* та *Часослові*), додаючи трьох святих з Київського *Патерика* (Атанасія, Варлаама і Еразма) і п'ятьох з *Календаря* Папebroхія (Варлаама Новгородського, Димитрія Прилуцького, Меркурія Смоленського, Параскеву Полоцьку та (сумнівну) муч. Клеопатру). Фактично, згадані *Антологіон* і *Часослов* не належали до літургійних книг, виданих Унійною церквою, але вони були в довголітньому вжитку у Львівській, Перемиській та Луцькій єпархіях, коли ці єпархії приступали до унії. Як і при укладенні Берестейської унії, так і при прийнятті зазначених єпархій до унії і навіть пізніше, на Замойському синоді не вимагалось викреслювати з місяцесловів нікого із слов'янських святих. Єдиною агіографічною вимогою до єпархій, що приєднувалися до унії, було *включення* до місяцеслова дня спомину про св. Йосафата.

До часу публікації *Specimen*-а не було жодної офіційної заборони почитання згаданих святих. Щойно в “Обіжному листі” митр. Атанасія Шептицького з 1738 р. була вимога викреслити з місяцесловів тринадцятьох слов'янських святих. Кульчинський керувався принципом, який двісті літ по тому сформулює о. Кирило Королевський у зв'язку з Римською реформою греко-католицького місяцеслова в ХХ ст.: “Коли відділена Східна Церква входить до Католицької Церкви, вона приносить із собою всі свої обряди і все богослужіння, а отже й свій місяцеслов або літургійний календар. Виключається тільки те, що прямо або непрямо суперечить вірі” [7, с. 394]. З восьми святих, згаданих у *Антологіоні*, але відсутніх у Кульчинського, тільки митрополити Фотій та Йона мо-

гли бути вилучені з догматичних причин. Інші вилучення¹ могли бути помилками, яких Кульчинський іноді припускається при цитуванні *Антологіону*.

Намальований Кульчинським ідеальний агіографічний образ Київської церкви, в якому центральне місце займали 56 руських святих, різко контрастував із образами руської святості в унійних місяцесловах, у яких руські святи були майже цілком відсутні. Наприклад, у *Літургіконі* митр. Кипріяна Жоховського 1692 р. згаданий тільки св. Йосафат, а в *Антологіоні Почаївському* 1777 р. крім Йосафата згадано тільки 6 руських святих: Антоній та Теодосій Печерські, князі Борис, Гліб та Володимир і Никон Радонезький (!).

З іншого боку, варте уваги те, що пропозиції щодо усунення з святців руських святих, висунуті Полікарпом Филиповичем (7 святих) та митр. Атанасієм (13 святих), були досить помірковані, якщо зважити, що львівський *Антологіон* містив 36 руських святих.

Прихильні рекомендації, які Кульчинський отримав при від'їзді з Риму [10, с. 46–47; 58–64], і посади, які він згодом обіймав у Василянському чині (у 1736 р. його призначили архімандритом гродненського монастиря [10, с. 63]), показують, що *Specimen* не зустрівся із серйозними запереченнями. Однак це не означає, що публікація цього твору й його агіографічні ідеї лишилися непоміченими. Впливовий римський історик Йосиф Ассемані в 1750 р. зазначав, що Кульчинський поспішав опублікувати свій твір не через закінчення терміну свого перебування в Римі, а через те, що передбачав критику своїх поглядів на слов'янських святих або навіть і перешкоди в публікації своєї праці: “Кульчинський передбачав, що інші вчені підтримали б думку Поссевіно й Огілевича щодо новіших руських святих, радше ніж його думку та думку Папєброхія, і підозрював, що з цієї причини його твір могли б заборонити, або, принаймні, що багато хто з хору святих, чий житія він переклав латиною з руських книг, міг би бути викреслений, а тому поспішав опублікувати свій *Specimen*...” [4, с. 158]. Статус Кульчинського серед проводу Василянського чину і сам факт видання його праці в Римі з обширною посвятою папі є доказом того, що ще в той час серед проводу Унійної церкви була широка різноманітність поглядів на руських і слов'янських святих.

Висновки

У центрі “Образу” Руської (Київської) церкви Ігнатій Кульчинський ставить численний хор святих, які хронологічно й географічно віддзеркалюють історію Київської церкви (митрополії) як відмінної від Мос-

¹ Кульчинський випускає з святців Георгія, новомученика болгарського (26 травня), Петра й Февронію, князів муромських (25 червня), болгарських мучеників (23 липня), і Василя та Максима, юродивих московських (2 і 13 серпня).

ковської, а також канонічно-законодавчу традицію цієї церкви як доказ того, що християнські ідеали реалізовувалися в цивільному житті на політичному рівні.

Кульчинський не видумує цей агіографічний образ, а черпає його з літургійних книг; той факт, що ці книги були надруковані поза унією, показує, що це (за винятком Йосафата Полоцького) спільна агіологічна спадщина унійної й неунійної Київської церкви.

Кульчинський не завагався представити цей образ незважаючи на те, що за 140 років, які минули з часу унії, жоден унійний місяцеслов не помістив тих святих, яких подає його *Specimen*. Передрук праці Кульчинського василіанами в Почаєві (1759 р.) та єзуїтом-болландистом у Парижі (1859 р.) без внесення яких-небудь коректив до поданого в ній агіографічного образу є доказом того, що його агіографічні погляди знаходили підтримку ще протягом довгого часу.

У цій статті представлений Ігнатієм Кульчинським агіографічний образ Київської церкви досліджено насамперед як документ свого часу. Щоб мати змогу визначити актуальність цього образу для наших часів, слід було б повніше дослідити богословську та історичну достовірність того матеріалу, який Кульчинський почерпнув у своїх джерелах і передав нам.

Список використаних джерел та літератури:

1. Запаско, Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні: в 3 т. / Яким Запаско, Ярослав Ісаєвич. – Львів, 1981–1984. – Т. 1. – 1981. – С. 94, 84 (каталожні номери 573, 576, 574, 575, 474).
2. Сліпий, Й. Історія Вселенської Церкви на Україні / патріарх Йосиф Сліпий // *Opera Omnia Josephi Patriarchae et Cardinali*, 18. – Рим, 1996. – Т. 4, ч. 1: Від Флорентійської до Берестейської Унії (1439–1596). – Рим, 1996.
3. *Acta Sanctorum quotquot toto orbe coluntur vel a catholicis scriptoris celebrantur [...] quae ex latinis et graecis, aliarumque gentium antiquis monumentis...* : в 61 т. – Antwerp–Brussels, 1643–1883 (Цитування в статті за паризьким виданням, 1863–1883).
4. *Assemani, J. S. Kalendaria Ecclesiae Slavicae, sive Graeco-Moschae / Joseph Simon Assemani. – Romae, 1750.*
5. *Bernardus, Ribera. Echo fidei: Ab Orientali Ecclesia Moskoviae personans, Romanam Vocem vix non ingeminans, Arctoe Hydrae Strepitus superans, Photiano licet vinclo balbutiens; Angelicae Theologiae Pharmaco convalescens; Ethorodoxia repurgata Ecclesiam adunans. Opus theologicum, primam Catechismi Romani partem subsecans, in II. classes divisos, Symboli articulos exponens, Hystoriam, & Chronologiam Sacro-Politicam Moskoviae Adjungens. – Tomus primus. Tomus secundus. – Viennae Austriae, 1733.*
6. *Henschenius, G. De S. Alexio, metropolita Kijoviensi in Russia / Godfried*

Henschenius // *Acta Sanctorum*, vol. 5, Februarii tomus 2. – Antwerp, 1658. – P. 639–641.

7. Korolevskij Cyril. Liturgical Publications of the Congregation for the Eastern Church // *Eastern Churches Quarterly*. – 1945. – № 3. – P. 87–96; 1946. – № 7. – P. 388–399.

8. Kulczynski Ignatius. *Specimen Ecclesiae Ruthenicae ab origine susceptae fidei ad nostra usque tempora in suis capitibus seu primatibus Russiae cum S. Sede Apostolica Romana semper unitae*. – Romae, 1733; Kulczynski Ignatius. *Appendix ad Specimen Ecclesiae Ruthenicae...* – Romae 1734. (Нове видання в одному томі: Paris: Lethielleux, 1859. Передрук: Westmead, Farnborough, Hants, England: Gregg, 1970. Цитування у статті за паризьким виданням.)

9. Martinov, J. Praefatio editoris. У вид. : Kulczynski I. *Specimen Ecclesiae Ruthenicae*. – Paris, 1859. – С. XV–XX.

10. *Monumenta Ucrainae Historica*: в 14 т. / упор. Андрей Шептицький та ін. – Romae, 1964–1977. – Т. 6.

11. Papebrochius, D. *De S. Jona Thaumaturgo, metropolitae Kioviensi in Russia. Ex Triptycho et Synaxario Russorum* / Daniel Papebrochius // *Acta Sanctorum*, т. 23, Junii tomus 3. – Antwerp, 1701. – С. 577.

12. Papebrochius, D. *Ephemerides Graecorum et Moscorum, horum figuratae, istorum metricae, Latine redditae et observationibus variis illustratae* / Daniel Papebrochius // *Acta Sanctorum*. Vol. 14, Maii tomus 1, i-lxxvi. – Antwerp, 1680.

13. Possevinus, A. *Rerum Moscoviticarum commentarius* / Antonius Possevinus. – Basilea, 1571.